

Aristoteles'te Arzu ve Hareket

FIRAT ÜNAL*

Özet

Aristoteles canlının mekandaki hareketini arzu (*oreksis*) kavramına başvurarak açıklar. Hayvanlar duyumsal (estetik) varlıklar da olmaları sayesinde, bitkilere özgü niceliksel hareketin yanı sıra, mekansal bir hareketi gerçekleştirme gücüne de sahiptir. Hayvanın kendini mekânda hareket ettirebilmesi bir arzu nesnesini ayırt edebilme (*to kritikon*) ve ayırt edilen bu nesneye doğru yönelebileme gücüne sahip olmasını gerektirir (*Ruh Üzerine*, 432a 15 vd.). Hayvanlar duyumlara, duyumlar arasındaysa ilk olarak en zorunlu dolayısıyla yaşamsal olana, yani dokunma duyusuna sahip olmaları sayesinde, dış dünyayı haz ve acı veren bir şey olarak tasavvur edebilir. Arzu nesnesinin kavranışıyla başlayan ve hayvanın mekânda hareketiyle sonlanan bu süreç, Aristoteles'in nedenler açıklamasının bir örneklenişi olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada arzu ve hareket ilişkisi, Aristoteles'in dört neden açıklamasına bağlı kalınarak izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: arzu (*oreksis*), iştah (*epithumia*), *thumos*, *boulesis*

Aristotle on Desire and Movement

Abstract

Aristotle explains the locomotion of living beings in the light of the concept of desire (*oreksis*). While plants only demonstrate quantitative change, animals in addition to this, owing to their being perceptual, have the power of local movement. For animals to move, they must have the power of discriminating (*to kritikon*) to identify an object of desire and the power of locomotion to access the object desired (*De Anima*, 432a 15 ff.). Animals by virtue of having senses, and above all, sense of touch, are able to conceive the external world as pleasurable or painful. The process which begins with cognitive grasp of an object of desire and ends with the local movement of animal appears to be an instance of his theory of causes. This article will try to examine the relationship between desire and movement in terms of Aristotle's four causes.

* Fırat Ünal, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Doktora Öğrencisi, unlfirt@gmail.com

Keywords: desire (*oreksis*), appetite (*epithumia*), *thumos*, *boulesis*

Giriş

Aristoteles hayvanların mekandaki hareketini (*hē kata topon kinesis*) arzu kavramıyla açıklar. Duyumsal (estetik) canlılar arzu gücü aracılığıyla, kendi kendilerini hareket ettiren doğal varlıklardır. Aristoteles Fizik'te (2. 8), hayvanlardan daha az belirgin olmakla birlikte, bitkiler bakımından da, tıpkı diğer doğal varlıklar da olduğu gibi¹, bir erek nedenin varlığından söz eder.² Bitkiler teleolojik varlıklar olmalarını büyümek suretiyle formlarını gerçekleştirmelerine borçludur; tohumun açılması, fidanın büyümesinde olduğu gibi.³ Ancak burada mekansal bir değişim (*hē kinesis kata topon*) değil, beslenme ve büyümede olduğu gibi niceliksel bir değişim (*hē kata to poson*) söz konusudur. Buna karşı hayvanlar aynı zamanda duyumsal (estetik) varlıklar da olmaları sayesinde, bitkilere özgü bu niceliksel değişimin yanı sıra, orektik (arzuya dayalı) bir hareketi gerçekleştirme gücüne de sahiptir. Hayvanın kendini mekanda hareket ettirebilmesi bir arzu nesnesini ayırt edebilmesine (*to kritikon*) ve ayırt edilen bu nesneye doğru yönelebilmek gücüne sahip olmasına bağlıdır.⁴ Hayvanlar duyumlara, duyumlar arasındaysa ilk olarak en zorunlu dolayısıyla yaşamsal olana, yani dokunma duyusuna sahip olmaları sayesinde, dış dünyayı haz ve acı veren, arzulanan ya da kaçılan bir şey olarak tasavvur edebilir.

Ruh Üzerine'nin üçüncü kitabında karşımıza çıkan arzu incelemesi, hayvanın mekanda hareket ettirenin (*to kinoun*) ne olduğu sorusuyla başlar.⁵ Sorunun yanıtı arzu ya da arzu gücüdür (*to orektikon*) (433b 1-18). Varlığı harekete geçiren arzu, tıpkı duyum, akıl ya da hayal gücü gibi bir güçtür (*dunamis*). Aristoteles iştah (*epithumia*), istek (*boulēsis*) ve *thumos*⁶ olmak üzere üç farklı arzu türünden söz eder. İştah haz veren şeylere ilişkin olan

¹ *Fizik* 199a 7-8: "Öyleyse doğa gereği oluşan ve varolan nesnelere bir "ereksel neden" (ne için) var." (ἔστιν ἄρα τὸ ἐνεκά του ἐν τοῖς φύσει γιγνομένοις καὶ οὖσιν), Aristoteles, *Fizik*, çev. Saffet Babür. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 85.

² *Fizik* 199b 9-10: "Yine bitkilerde de bir ereksel neden var ama daha az belirgin" ("ἔτι καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς ἔνεστι τὸ ἐνεκά του, ἦτρον δὲ δτήρηθρωται"). (Aristoteles, *Fizik*, 86).

³ Bu nokta da Aristoteles'in form ile erek nedeni özdeşleştirdiğini hatırlamak gerekir; zira açılan çiçek aslında formunu gerçekleştirmektedir.

⁴ *Ruh Üzerine*, 432a 15 vd.

⁵ *Ruh Üzerine*, 432b 8; 432b 13-14.

⁶ "*Thumos*" Türkçe'de kimi zaman "öfke" ve "tutku (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür. (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009), kimi zaman "şevk" gibi farklı terimlerle karşılanmıştır (Aristoteles, *Ruh Üzerine*, çev. Ömer Aygün ve Y. Gurur Sev. (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018)). Aristoteles, *thumos*'u çoğu zaman bir etkilenim olan öfke (*orge*) ile eş anlamlı olarak kullanır. Bununla birlikte bu arzu türünün, kimi zaman cesaret ve sevgi gibi farklı etkilenimlerle ilişkilendirildiğini görüyoruz. Bu belirsizlikten ötürü, terimi çevirmekten imtina edilmiştir.

arzudur. Bu arzunun konusunu genel olarak dışsal iyiler (besin, onur, zenginlik, üstün gelme, sağlık vb) oluşturur. İştahın en başat tezahürlerinin dokunma duyusuna bağlı olarak ortaya çıkan, açlık, susuzluk ya da cinsellik gibi tensel arzular olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte bu arzu türünün, cömertlik, yüce gönüllülük gibi tensel arzularla irtibatlandırılmayacak çeşitli karakter erdemleriyle de ilişki olduğunu belirtmek gerekir. Tüm bu farklı arzuların iştah olarak adlandırılmasının ana nedeninin ne olduğu sorusunu yanıtlayabilmek için, bu arzuların yöneldiği hazların ne tür hazlar olduğu meselesinin ele alınması gerekmektedir. *Thumos* ise çoğu yerde bir etkilenim (*pathos*) olan öfke (*orge*) ile eşanlamlı olarak kullanılır; ancak sadece bu etkilenimle sınırlı görünmüyor; zira bu arzu türünün kimi zaman cesaret ve sevgi gibi etkilenimlerle de ilişkilendirildiğini görüyoruz. İstek ise iyiye ilişkin olan arzudur. Her ne kadar *Politika* bu hususta bir takım kuşular doğursa da, isteğin, iştah ve *thumos*'dan ayrıştırılarak, genel olarak ruhun akli yanıyla ilişkilendirildiğini görüyoruz.

Duyumsal canlıların dışsal bir nedene yani zora (*bia*) dayalı olmayan mekandaki hareketleri, arzu kavramına başvurulmaksızın açıklanamaz. Arzu her zaman yönelimsellik taşır, çünkü bir şey uğrunadır (*heneka tou*)⁷; tıpkı arzu gibi ve arzudan ötürü “yer değiştirme hareketi daima bir şey uğrunadır”⁸. Zira arzu mekansal yer değiştirmenin hareket ettirici nedenidir ve bu hareket yönelimselliğini, kendisini doğuran arzuya borçludur. Arzu ve hareket arasındaki bu yakın ilişkiyi kavrayabilmek için Ruh Üzerine'nin III. kitabına göz atmak yardımcı olacaktır. Aristoteles burada (*Ruh Üzerine*, 433b 13 vd), hayvanların hareketini şu üç unsura işaret ederek analiz eder:

1. Hareket ettiren (hareketi doğuran) şey (*to kinoun*): Aristoteles hareket ettiren şeyi, “hareketsiz olan şey” (*to akinēton*) ve “hareket ettiren ve ettirilen şey” (*to kinoun kai kinoumenon*) olmak üzere ikiye ayırıyor:

a) Hareketsiz olan şey (*to akinēton*): Hareketsiz olan şey (*to akinēton*), pratik, başka bir deyişle, eyleme ilişkin iyidir (*to prakton agaton*). Hareket etmeksizin hareket ettiren şey (*to kinoun*), arzu nesnesidir (*to orekton*). Hareketi doğuran süreç herşeyden ayrı bir şekilde ele alındığında, arzu nesnesi bu sürecin herhangi bir tesir altında kalmayan ve sadece hareketi başlatmaktan sorumlu olan, etki yönü tek taraflı öğesidir. Dolayısıyla arzu yetisinin nesnesi, duyarlı canlı üzerinde yarattığı etkiyi etkilenmeden gerçekleştirir. Arzu nesnesi, canlıyı düşünülme ve hayal edilmek (*toi noētēnai ē phantasthēnai*) suretiyle, kendisi hareket etmeksizin hareket ettirir.⁹

b) Hareket ettiren ve ettirilen şey (*to kinoun kai kinoumenon*): Hareket ettiren ve ettirilen şey arzu gücüdür (*to orektikon*). Hayvanı harekete sevk eden bu afektif güce sahip olmasıdır. Arzu yetisi, arzu doğuran arzu nes-

⁷ *Ruh Üzerine*, 433a 15.

⁸ Aristoteles. *Ruh Üzerine*, 207 (432b 15).

⁹ *Ruh Üzerine*, 433b 11-12.

nesinden (*to orekton*) farklı olarak, hareketsiz değildir. Duyu organları, hayal gücü ya da düşünce, arzu nesnesini (*to orekton*) arzu yetisine sunar; bu bilişsel unsurların etkisiyle hareket ettirilen arzu gücü (*to orektikon*) nihayetinde canlıyı hareket ettirir.

2. Hareketi aktaran (*hōi kineī^o*): Bu tabirle, arzunun ya da daha genel bir ifadeyle ruhun, hayvanın bir yerden bir yere hareket etmesine vesile olacak şekilde harekete sevk ettiği bedensel araçlara ve bunların işleyişine işaret edilmektedir.¹¹

3. Hareket ettirilen şey (*to kinoumenon*): Tüm bu psiko-fizyolojik süreç sonunda hareket ettirilen şey (*to kinoumenon*) ise hayvandır (*to zōion*).

Ruh Üzerine'de üç adımdan oluşan bu plan, *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de sunulan hareket açıklamasıyla birçok yönden örtüştür. Bununla birlikte *Hayvanların Hareketi Üzerine*'deki arzu açıklamasının özellikle arzula esnasında meydana gelen fizyolojik değişim bakımından bize *Ruh Üzerine*'de rastlamadığımız yeni bilgiler sunduğunu görüyoruz. Aristoteles, *Hayvanların Hareketi Üzerine*'nin ilk satırlarında, hayvanların hareketinin her bir cins bakımından daha evvel incelenmiş olduğunu belirterek, çalışmanın konusunu "hareket etmenin ortak nedenini araştırmak"¹² olarak tayin eder. Martha C. Nussbaum'a göre, *Hayvanların Hareketi Üzerine*'nin amacı arzunun bedensel aracını tartışmaktır.¹³

"Şimdi psuchē'nin hareket ettirilip veya ettirilmediği ve eğer o bir şey tarafından hareket ettiriliyorsa, nasıl hareket ettirildiği, halihazırda bizim ilgili çalışmamızda ele alınmış bulunmaktadır. Bütün cansız şeylerin bir şeyler tarafından hareket ettirildiğini, ilk ve sonsuz olarak hareket ettirilmiş olanın nasıl hareket ettirildiğini, ilk hareket ettiricinin hareketi nasıl meydana getirdiği üzerine olan düşüncelerimizi prōtē philosophia adlı çalışmamızda ifade etmiş bulunuyoruz. Şimdi geriye kalan ve incelenmesi gereken şey, psukhē'nin bedeni (sōma) nasıl hareket ettirdiği ve hayvandaki hareketin

¹⁰ *Ruh Üzerine*, 433b 13-14; 433b 19; *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 703a 28-29; 703a 27-30'da arzunun yerini, ruh (*psukhē*) alır. *Arzu, ruhun* bir fonksiyonu olduğundan, burada aynı işlevin daha genel bir şekilde ifade edildiği düşünülebilir.

¹¹ *Fizik*'te (256b 14 vd.) benzer bir şekilde hareketin üçlü bir analize tabi tutulduğunu görüyoruz. Ne var ki bu eserde, *Ruh Üzerine*'de hareket ettiren şeyler altında sayılan "hareket ettiren ve ettirilen şey"den (*to kinoun kai kinoumenon*) söz edilmez. Shields (2016 :362), *Ruh Üzerine*'de karşımıza çıkan bu dörtlü ayrımı, *Fizik*'te geçen üçlü hareket ayrımı ile uyumlu kılmaya çalışır ve kendisi aracılığıyla hareketin aktarıldığı unsuru, arzu ile eşleştirir. C. Rapp, Shields'in bu eşleştirmesine itiraz ediyor (Christof Rapp, *Joints and Movers in the Cliffhanger Passage at the end of Aristotle, De Anima III.10*, Henüz Yayınlanmamış, 7-11): Rapp haklı olarak *DA* 433b 19'da, sadece hareketi aktarandan (*hōi kineī*) söz edilmediğini, arzunun hareket ettirirken kullandığı araçtan (*ᾧ δὲ κινεῖ ὀργάνῳ ἢ ὀρεξίῳ*) söz edildiğine vurgu yapıyor. Bu durumda *Ruh Üzerine*'de -*Fizik*'ten farklı olarak- *oreksis*, kendisi aracılığıyla hareketin aktarıldığı şeyden (*hōi kineī*) farklı olmalıdır. Diğer yandan, *Ruh Üzerine*'de bu aracın bedensel olduğu açık bir şekilde ifade ediliyor (*τοῦτο σωματικόν ἐστίν*).

¹² Aristoteles. *Hayvanların Hareketi Üzerine*, çev. Hatice Nur Erkızan. (İstanbul: Bulut Yayınları, 2000), 14 (698a 4-7).

¹³ Martha C. Nussbaum, *Aristotle's De Motu Animalium, Text with Translation, Commentary, and Interpretive Essays*, (Princeton: Princeton University Press, 1985), 150.

*kaynağının ne olduğudur.*¹⁴

Her ne kadar *Ruh Üzerine*'de, isteme dayalı hareketin ortaya çıkmasında arzu nesnesinin ve arzu yetisinin işlevinden söz ediliyorsa da, bu ruhsal deneyimlerin beden üzerindeki izdüşümleri hakkında fazlaca bir açıklamaya yer verilmemiş olduğunu görüyoruz. Hayvanların Hareketi Üzerine, bize özellikle arzulama esnasında meydana gelen fizyolojik değişim hakkında, *Ruh Üzerine*'de rastlamadığımız yeni bilgiler sunar. *Ruh Üzerine*'den farklı olarak *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de, arzuyu doğuran bilişsel faaliyetlerin kalp ve çevresinde doğurdıkları başkalaşımardan, hayvanın “bir yerden bir yere hareket etme” ya da “yer değiştirme”sine (*phora*) yol açan uzuvların ve eklemlerin hareketine kadar bir çok farklı fizyolojik değişime değinildiği görülüyor.

Hayvanların Hareketi Üzerine'nin 8. bölümünde, hareketi doğuran süreç şu şekilde açıklanmıştır: Hayal gücü, arzuyu, arzu bedensel etkilenimleri (*pathē*), bedensel etkilenimlerse organik kısımları (*ta organika merē*), yani uzuvları hazırlar; hayal gücü ise, düşünce/akletme (*noēsis*) ve duyum (*ais-thēsis*) aracılığıyla varlık kazanır.¹⁵ Arzuyu doğuran bilişsel unsurla başlayan ve hayvanı harekete geçiren uzuvların hareketiyle sonlanan bu süreç, Aristoteles'in nedenler açıklamasının bir örneklenişi olarak karşımıza çıkar. Takip eden bölümde arzu ve hareket ilişkisi, Aristoteles'in dört neden açıklamasına bağlı kalınarak izah edilmeye çalışılacaktır. *Hayvanların Hareketi Üzerine*'nin hareket açıklaması tüm kitap sathına yayılmış, unsurların iç içe geçmiş olduğu oldukça karmaşık bir organizasyona sahip olsa da, aşağıda yer alan satırlarda, hayvanın hareketi *Ruh Üzerine*'de aktardığımız pasaj gözetilerek aktarılmaya çalışacak, her iki kitapta sunulan arzu ve hareket açıklaması ile nedenlere ilişkin açıklama arasındaki paralelliklere dikkat çekilecektir. Arzu, aynı zamanda eylemin “hareket ettirici nedeni” olduğundan, arzunun nedenleri de “eylemin hareket ettirici nedeni” başlığı altında ele alınacaktır.

Hareket ve Nedenleri

1. Eylemin Ereksel Nedeni: Arzunun Nesnesi

Bir objeyi erek (*telos*) yapan fail ile obje arasındaki ilişkidir. Ereksel, failin objeyle kurduğu ilişkiden, bu objeye ilişkin tasarım ya da kavrayışından do-

¹⁴ Aristoteles, *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 28 (700b 4-11).

¹⁵ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 702a 17-19. *Pathē* ve *paraskeuzei* terimleri ile ne kastedildiği hakkında bkz. Nussbaum, Aristoteles's De Motu Animalium, 154-155 ve José M. González, “The Epic Rhapsode and His Craft: Homeric Performance in a Diachronic Perspective. Hellenic Studies Series 47”, Harvard: Center for Hellenic Studies. 2 Mart, 2020, <http://chs.harvard.edu/CHS/article/display/6127>.

ğar. Hareket ettiren olarak erek, bir yandan, eylemin başlatıcısı ya da ilkesidir (*arkhē tēs kineseōs*)¹⁶; erek, diğer yandan, ulaşılması gereken bir şey olarak hareket ettirdiği duyarlı canlının ufkunda yer alır:

“Yine amaç (telos) da bir neden, bu ereksel nedendir (to hou heneka): sözgeşi gezintiye çıkmanın nedeni sağlık, “ne için gezintiye çıkıyor? Sağlıkla kalmak amacıyla” diyoruz. Böyle deyince de nedeni gösterdiğimizi düşünüyoruz. Ayrıca devindiren bir başka nesneyle amaç arasındaki şeyler de ereksel neden kapsamına giriyor: sözgeşi zayıflama, banyo, ilaçlar ya da hekim araçları sağlığın nedeni. Nitekim bütün bunlar “amaç” için ama birbirlerinin den şurada ayrılıyorlar: kimi eser kimi araç.”¹⁷

Arzunun ereği önümüzde duran bir dilim pasta gibi şimdi ve burada olan bir şey olabileceği gibi, sağlık ya da mutluluk gibi sürekli olarak kendisi bakımından etkin olmamızı gerektiren bir hedef de olabilir. Yukarıda aktarılan pasajda da ifade edildiği üzere, asıl ereğimizi mümkün kılan araç ya da unsurlarda erekler arasında yer alır. *Fizik*'ten aktarılan pasajda açık bir şekilde ifade edilmemiş de olsa, sağlık ve mutluluk gibi erekler isteğin, bu ereklerin gerçekleşmesini sağlayan araç ya da unsurlarsa seçimin (*prohairesis*) ereğini oluşturur. Aristoteles NE'de isteğin erek, seçiminse -ve bununla bağlantılı olarak düşünüp taşınmanın (*bouleusis*)- ise ereğe ilişkin şeyler hakkında olduğundan söz ederken bu durumun altını çizmektedir:

“İsteme daha çok amaçla, tercih ise amaca götüren şeylerle ilgili; örneğin sağlıklı olmayı isteriz, bizi sağlıklı kılacak şeyleri ise tercih ederiz; mutlu olmak (...) istediğimizi söyleriz; onu seçtiğimizi söylemek ise uygun değildir.”¹⁸

Aristoteles, *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de, tüm hayvanların “bir şey uğruna” (*heneka tinos*) hareket edip (*kineî*), hareket ettirildiğinden (*kineitai*) söz eder. İlk hareket ettiriciyse, diğer şeylerden farklı olarak, hareket ettirilmeden hareket ettirir.¹⁹ “Uğruna yapılan şey” (*to hou heneka*), hayvanların hareketinin sınırınıdır (peras)²⁰. Bu, hareketin ereği olup, hareketin ufkunu tayin eder. Hareket ilk olarak arzu nesnesi (*to orekton*) ile düşünce

¹⁶ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 8. bölümün girişinde takip edilen (*to diōkton*) veya kaçılan şeyin (*to pheukton*), hareketin başlangıcı/kaynağı (*arkhē*) olduğundan söz edilir (*Hayvanların Hareketi Üzerine*, 701b 33-34).

¹⁷ Aristoteles, *Fizik*, 63 (194b 32- 195a 3): “ἔτι ὡς τὸ τέλος τοῦτο δ' ἐστὶν τὸ οὐ ἔνεκα, οἷον τοῦ περιπατεῖν ἢ ὑγίεια· διὰ τί γὰρ περιπατεῖ; φημὲν ἵνα ὑγιαίνῃ, καὶ εἰπόντες οὕτως οἴομεθα ἀποδεδωκέναι τὸ αἴτιον. καὶ ὅσα δὴ κινήσαντος ἄλλου μεταξὺ γίγνεται τοῦ τέλους, οἷον τῆς ὑγείας ἢ ἰσχυασίας ἢ ἢ κάθαρσις ἢ τὰ φάρμακα ἢ τὰ ὄργανα· πάντα γὰρ ταῦτα τοῦ τέλους ἔνεκά ἐστιν, διαφέρει δὲ ἀλλήλων ὡς ὄντα τὰ μὲν ἔργα τὰ δ' ὄργανα.”

¹⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 48 (1111b 26-29): “ἔτι δ' ἢ μὲν βουλήσις τοῦ τέλους ἐστὶ μᾶλλον, ἢ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος, οἷον ὑγιαίνειν βουλόμεθα, προαιρούμεθα δὲ δι' ὧν ὑγιανοῦμεν, καὶ εὐδαιμονεῖν βουλόμεθα μὲν καὶ φημὲν, προαιρούμεθα δὲ λέγειν οὐχ ἀρμόζουσι”. Benzer ifadeler için bkz. *Nikomakhos'a Etik*, 1114a 3-5.

¹⁹ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700b 35.

²⁰ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700b 15-16.

nesnesi (*to dianoēton*) tarafından başlatılır.²¹ Ancak her düşünce nesnesi böyle bir etkiye sahip değildir: “O eylem alanındaki amaca ilişkindir (*alla to tōn praktōn telos*)”.²²

Bir davranışlar yığınına bir eylem haline getiren, arzulanan şeydir; arzulanan şeyse arzuda içerilir. Eylemin ereği canlının bir takım hareketlerine bir tutarlık ve birlik vererek, bu hareketlere eylem vasfını kazandırır. Ereğin olmadığı yerde yönelimsel bir hareketten de söz edilemez.

2. Eylemin Hareket Ettirici Nedeni: Arzu

Eylemin hareket ettirici nedeni arzudur²³. Hayvanlar, istemli bir şekilde hareket edebilme becerilerini, arzu sahibi varlıklar olmalarına borçludur. Duyarlı (estetik) canlıların, başka bir deyişle hayvanların, kinetik (hareket edebilir) olmaları, orektik olmalarının bir sonucudur²⁴. Ereğ hareketin kaynağı ya da ilkesi iken, arzu “hareketin son nedenidir” (“*tēs men eskhatēs aitias tēs kinēseōs orekseōs ousēs*”)²⁵.

Arzunun ne olduğu meselesinin de tıpkı eylem gibi ve eylemden bağımsız olarak, dört neden bakımından ele alınabileceğini görüyoruz:

a. Arzunun Formel Nedeni:

Richard Sorabji arzuyu, yöneldiği amacı ve eylemi başlatmadaki rolünü göz önüne alarak, formel olarak şu şekilde tarif ediyor: “Arzunun bir amacı vardır ve <arzu> bu amaca yönelik eylemin hareket ettirici nedenidir”.²⁶ Arzunun bu formel tanımında, arzunun “erek nedeni”ne işaret edilmiş olmasının yanı sıra, arzu ve eylemin irtibatlandırılmış olduğunu görüyoruz. Sorabji’yi arzunun formel tanımında eylemden söz etmeye iten şey, onun güç ve kendine hakim olamama (*akrasia*) tartışmasından hareketle “arzunun zorunlu bir şekilde eyleme” yol açtığını düşünmesidir.²⁷ Ancak arzu eylemin hareket ettirici nedeni olsa da, her arzunun bir eylemi doğurması gerektiğinden söz edilemez. Aristoteles’in isteğe ilişkin olarak verdiği örnekler bize, kimi zaman sevdiğimiz bir atletin galip gelmesi gibi elimizde olmayan,

²¹ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700b 23-4.

²² *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700b 25.

²³ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 10'da (703a 5), arzu'dan (*oreksis*) hareket ettirilerek hareket ettiren orta olarak söz edilir; Seçime ilişkin benzer bir ifade için bkz. *Nikomakhos'a Etik*, 1139a.30. Ayrıca bkz. *Ruh Üzerine*, 406b 24-25, *Nikomakhos'a Etik*, 1139a.30.

²⁴ *Ruh Üzerine*, 433b 27-28: “*hayvanın kendi kendini hareket ettirmesi arzulanması itibarıyla*” (“*ἡ ὀρεκτικὸν τὸ ζῷον, ταύτῃ αὐτοῦ κινητικόν*”) Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 213.

²⁵ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 701a 34-5.

²⁶ Richard Sorabji, “*Body and Soul in Aristotle.*”, *Articles on Aristotle*, 4. Psychology and Aesthetics, ed. Jonathan Barnes, Malcolm Schofield and Richard Sorabji, (London: Duckworth, 1979), 59.

²⁷ Tartışmanın detayları için bkz. Richard Sorabji, *Body and Soul in Aristotle*, 56-59.

kimi zamansa ölümsüzlüğe kavuşmak gibi imkansız şeyleri arzulayabileceğimizi göstermektedir.²⁸ Arzunun gerçekleştirilmesi imkansız ya da başkalarına bağlı olabilir. Bu sebeple arzunun formel nedeninden söz ederken, eylemle ilişkisine değinmek elzem görünmüyor.

b. Arzunun Ereksel Nedeni:

Arzu ve erek kavramları birbirlerinde ayrı bir şekilde düşünülemez. Arzu ve arzunun yol açtığı hareket, en başından itibaren ortak bir ereğe ilişkindir. Arzu ve eylemi birbirine ilişkilendiren, başka bir deyişle, bir eylemi bir arzunun icrası yapan şey, ortaklaşa sahip oldukları bu erektir. Kişinin arzuladığı şeyle, eylemin hedeflediği şey birdir. Bu teleolojik örtüşme olmaksızın, bir eylemin bir arzuyu icra ettiğinden söz edilemez. Bu amaç birliği arzulananı, eylemin ereği yapar. Eylem ve arzu arasındaki zorunlu birlikteliği bu amaç ortaklığı tesis eder.

Aristoteles'in arzunun ereksel nedeninden söz ederken *to hēdu, to lupēron, to diōkton, to pheukton, to epithumeton, to boulēton, to orekton, to kalon, to sumpheron, to agathon* gibi bir çok farklı terime başvurduğunu görüyoruz.²⁹ Arzunun ereği, failin bir objeyle kurduğu bilişsel ilişkiden, bu objeye ilişkin tasarım ya da kavrayışından doğar. Kişi, haz ve acı verici, faydalı ya da zararlı bulmasına bağlı olarak, bu şeyi arzular ya da kaçırır.

c. Arzunun Hareket Ettirici Nedeni:

Eylemin hareket ettiricisi, arzudur; arzunun hareket ettiricisi ise bilişsel bir etkinliktir. *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de bu durum şu şekilde ifade edilir: Arzu ve arzu yetisi, hareket ettirilerek hareket ettirir.³⁰ Bir şeyi arzunun ereği kılan şeyin ne olduğunu sorduğumuzda, arzunun hareket ettirici nedenini sormuş oluruz; çünkü arzunun hareket ettiricisi olan bilişsel bir etkinlik aracılığıyla arzunun konusuna, yani arzulananına, sahip oluruz. Bilişsel etkinlikler, arzu nesnesiyle arzu yetisini buluşturur. Bilişsel bir etkinlikten bağımsız bir arzu nesnesinden söz edilemez. Arzu nesnesi her zaman böylesi bir etkinlik sonucunda varlık kazanır. Bu iki ayrı nedeni -arzunun erek nedeni ile hareket ettirici nedenini- birbirinden ayırt etme konusunda yaşanan güçlüğü, bu iç içe geçmişlikten ötürü doğal karşılamak gerekir. Bununla birlikte, arzuyu doğuran bu bilişsel etkinliğin ne olduğu meselesi oldukça tartışmalıdır. Nussbaum hareketi doğuran arzunun doğabilmesi için hayal gücünü zorunlu bir şart olarak görürken, Hendrik Lorenz gibi bazı yorumcular, duyumun, bir takım ilkel hayvanlar bakımından, arzuyu doğurabilme gücüne sahip olduğunu düşünüyor.

²⁸ *Nikomakhos'a Etik*, 1111b 22-24.

²⁹ *Nikomakhos'a Etik*, 1104b 30- 1105a 1.

³⁰ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 701a 1.

Arzuyu doğuran neden konusundaki ihtilafın temel sebebi, Aristoteles'in bu konuda uzlaşmaz görünen bir takım ifadelerde bulunmuş olmasıdır. Aristoteles'in kimi zaman, arzuyu doğuran güçler arasında duyuma yer verdiğini görüyoruz. Örneğin *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de hayvanları hareket ettiren şeyler (*ta kinounta to zōon*) olarak akıl yürütme, hayal gücü, seçim, istek ve iştahtan söz edilir.³¹ Aristoteles'e göre tüm bu güçler, akıl (*nous*) ve arzuya indirgenebilir. Ancak hayvanları hareket ettiren şeylere ilişkin bu listenin tüketici bir şekilde sayılmadığı, hem Aristoteles'in diğer eserlerindeki, hem de takip eden satırlardaki ifadelerinden açık bir şekilde anlaşılıyor. Zira aktarılan liste arzunun bir türü olan *thumosu* içermemektedir; bilişsel cephede ise, duyuma (*aisthēsis*) yer verilmemiştir. *Hayvanların Hareketi Üzerine* 700b 17-20'de hayvanı harekete geçiren güçler tek bir kalemde ve işlev açısından her hangi bir ayırım belirtilmeksizin sayılmış olsa da, bu zihinsel unsurların kronolojik ve işlevsel olarak birbirinden farklılaştığını kabul etmek gerekir. Buna göre, bu iki gruptan bilişsel olanı arzuyu, afektif olanıysa eylemi doğurur; izleyen satırlarda, Nussbaum'un da işaret ettiği gibi, Aristoteles'in ruhsal faaliyetleri iki başlık altında gruplandığı; bir yanda aklın (*nous*) yanı sıra hayal gücü ve duyumun bilişsel/kritik faaliyetler³², diğer yandan ise istek, *thumos* ve iştahın afektif faaliyetler olarak sayıldığını görüyoruz.³³ Nussbaum'a göre, hayvanlara özgü hareket açıklanırken bu iki gruptan her birine, başka bir deyişle hem biliş (*cognition*) hem de arzu türlerinden birine aynı anda başvurmak gerekir; zira tek başına hiç biri duyarlı bir canlıyı harekete geçiremez: "hayvanın amacına doğru hareket etmesi için, ruhun her bir kısmından etkin bir güç var olmak zorundadır".³⁴

Hayvanların Hareketi Üzerine'de benzer ifadeler taşıyan başka bir takım pasajlar da mevcuttur. Örneğin 6. bölümde bu ayırım şu şekilde ifade edilmiştir: "Çünkü bazı değişmeler duyuma veya hayal gücüne uygun olarak gerçekleşmeye başladığında, hayvan da arzu ve seçim (*prohairesis*) aracılığı ile hareket etmeye ve ilerlemeye başlar".³⁵ Burada daha evvel hayvanları hareket ettiren şeyler (*ta kinounta to zōon*) olarak bir arada sayılan unsurların, bir yanda bilişsel, öte yanda afektif olanlar olacak şekilde ayrıştırıldığını ve aralarında zamansal bir ardışıklık bulunan bu iki unsurdan ilkinin ötekine yol açtığını görüyoruz.³⁶

Yukarıda aktarılan pasajlarda, arzuyu hareket ettiren güçler olarak duyum, hayal gücü ve akla yer verildiğini görüyoruz. Örneğin, *Hayvanların Kısımları Üzerine*'de besinden elde edilen hazzın algısına sahip olarak, tüm hayvanların besin iştahına sahip olduğu belirtildikten sonra, iştahın bu tür

³¹ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700b 17-20.

³² *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700b 17-25.

³³ *Prohairesis*'in ise her iki yandan pay aldığı vurgulanmıştır (*Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700b 23).

³⁴ Nussbaum, *Aristoteles'in De Motu Animalium*, 333.

³⁵ Aristoteles, *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 30 (701a 4-30).

³⁶ Benzer bir ifade için bkz. *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 701a 29 vd.

hazlar hakkında olduğu söylenir.³⁷ Benzer ifadelere *Ruh Üzerine*'de de rastlıyoruz:

*“Ama duyumsama gücü varsa arzulama gücü de vardır; çünkü arzu iştah, şevk ve istektir; bütün hayvanlar da duyuların en az bir tanesine (yani dokunma duyusuna) sahiptir; e duyumsama gücüne sahip olan, hazza ve acıya, haz verene ve acı verene de sahiptir, bunlara sahip olan ise iştaha da sahiptir, zira iştah haz verene yönelik arzudur.”*³⁸

Tüm bu pasajlarda duyumun, her hangi bir başka güce ihtiyaç duymaksızın arzuyu doğurabildiğini görüyoruz. Zorunlu bir duyu olan dokunma, sağladığı haz ve acı (*hēdonē kai lupē*) duyumlarıyla, arzu nesnelere (*to hēdu kai lupēron*) oluşturma gücüne sahip olarak resmedilir; bu arzu nesnelere de sonuçta kendilerine özgü arzuyu doğurur.

Bununla birlikte, arzunun varlığı için hayal gücünün şart koşulduğu pasajlarda mevcuttur. *Ruh Üzerine* III'de, hayvanın orektik olduğu ölçüde kinetik olacağından söz edildikten sonra, hayvanların hayal gücüne sahip olmaksızın orektik olamayacağı belirtilir. Ardından hayal gücünün, hesaplayıcı (*logistikē*) hayal gücü ve duyumsal (*aisthētikē*) hayal gücü olarak ikiye ayrıldığı ve tüm hayvanların bu ikincisinden pay aldığı söylenir.³⁹ Aristoteles burada, ilk olarak hayal gücü ve arzu, buna bağlı olarak da hayal gücü ve hareket arasında zorunlu bir ilişki tesis eder görünüyor. Yine aynı bölümde, mekanda yer değiştirmenin (*hē kata topon kinēsis*) her zaman hem hayal gücü hem de arzuyla birlikte olduğundan söz edilir.⁴⁰ *Hayvanların Hareketi Üzerine*'nin 8. bölümünde hareketi doğuran süreç açıklanırken de, benzer bir şekilde, hayal gücünün ön plana çıktığını görüyoruz. Buna göre hayal gücü, arzuyu, arzu etkilenimi, etkilenim ise organik kısımları, yani uzuvları hazırlar; hayal gücü ise, düşünce/akletme ve duyum aracılığıyla varlık kazanır.

Burada bir yanda duyumun dolaysız bir şekilde arzuyu doğurabildiği, diğer yandaysa arzunun hayal gücünü gerektirdiği bir resimle karşı karşıyayız.⁴¹ Ancak arzunun varlığını bu şekilde hayal gücüne bağladığımız takdirde duyumun tek başına arzuya yol açabileceğini reddetmek gerekecektir.

³⁷ *Hayvanların Kısımları Üzerine*, 661a 6-8.

³⁸ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 101: “εἰ δὲ τὸ αἰσθητικόν, καὶ τὸ ὀρεκτικόν ὄρεξις μὲν γὰρ ἐπιθυμία καὶ θυμὸς καὶ βούλησις, τὰ δὲ ζῶα πάντ' ἔχουσι μίαν γε τῶν αἰσθησεων, τὴν ἀφήν· ἧ δ' αἰσθησις ὑπάρχει, τούτῳ ἡδονὴ τε καὶ λύπη καὶ τὸ ἡδύ τε καὶ λυπηρόν, οἷς δὲ ταῦτα, καὶ ἐπιθυμία· τοῦ γὰρ ἡδέος ὄρεξις αὐτῆ· ἐτι δὲ τῆς τροφῆς αἰσθησιν ἔχουσιν· ἡ γὰρ ἀφή τῆς τροφῆς αἰσθησις· ξηροῖς γὰρ καὶ ὑγροῖς καὶ θερμοῖς καὶ ψυχροῖς τρέφεται τὰ ζῶντα πάντα, τούτων δ' αἰσθησις ἀφή, τῶν δ' ἄλλων αἰσθητῶν κατὰ συμβεβηκός.” Ayrıca bkz. *Ruh Üzerine*, 414b 1-10; 413b 21-24. Bu pasajın yorumu hakkında bkz. Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 237.

³⁹ *Ruh Üzerine*, 433b 27-30; 434a 5-7.

⁴⁰ *Ruh Üzerine*, 432b 13-16.

⁴¹ Bkz. Hendrik Lorenz, *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle* (Oxford:

Bu durumda, duyumun arzunun oluşumundaki payı, hayal gücünü doğurmakla sınırlı olacaktır. Ancak yukardaki satırlarda aktardığımız, arzuyu dokunma duyusundan temin edilen hazlara bağlayan pasajlarda da görüldüğü üzere, Aristoteles kimi zaman duyumla arzuyu doğrudan ilişkilendirmektedir.

Nussbaum, hayal gücünün, hareketi doğuran arzunun zorunlu koşulu olduğunu düşünüyor.⁴² Ona göre arzunun biri duyum algısı, öteki düşünme olan iki kaynağı vardır; hayal gücünün görevi algılanan ya da düşünülen nesneyi canlıya, onu harekete geçirecek şekilde sunmaktır. Hayal ve duyumsama olmaları farklı olsa da (*different in einaî*) aynı güçlerdir. Buna göre duyumsama gücünün bir çok etkinliği, hayal gücünün etkinlikleri olarak görülebilir; biri için yeterli olan maddi temel, diğeri için de yeterli olduğundan, ne ki duyumsar aynı zamanda tahayyül eder.⁴³

Nussbaum'un, hayal gücüne arzunun oluşumunda atfettiği bu imtiyazlı rolü haklı çıkarmak için, metinde karşımıza çıkan bazı aleyhte ifadeleri zayıflatmaya çalıştığını, örneğin *Ruh Üzerine* III'de kurtçuklarda hayal gücünün olmadığını ifade edildiği bölümde yer alan "ama <öyle> görünmüyor" (*dokei d'ou*) ifadesindeki belirsizliğe işaret ettiğini görüyoruz.⁴⁴

Lorenz arzunun hareket ettirici nedeninin ne olduğu konusundaki bu karışıklığı, hayvanların mekanda hareket edip etmemelerine başvurarak gidermeye çalışıyor.⁴⁵ Lorenz'e göre, hayal gücünü arzunun oluşumu için gerekli gören pasajlarda⁴⁶, tüm arzulardan ziyade arzuya dayalı hareketlerin bir alt grubu olan, mekanda yer değiştirmeye yol açan arzulardan söz edilmektedir. Mekanda yer değiştirmeye yol açan arzular, hayal gücünü gerektirir; ancak hareketsiz canlılar (*monimon; akineton*) duyuma bağlı olarak ve hayal gücü olmaksızın, arzulama gücüne sahip olabilir. Mesela bir sünger, mekanda yer değiştirme gücüne sahip olmamakla birlikte, duyuma ve arzuya sahiptir.⁴⁷ Mekanda hareket edebilen hayvanlarda hareketi doğuran, hayal gücü ile eşgüdümlü çalışan arzu gücüdür.⁴⁸ Dolayısıyla mekanda hareket eden tüm hayvanlar, arzunun yanı sıra hayal gücüne sahip olmak zorundadır. Hareketsiz hayvanlarsa mekanda hareketi mümkün kılacak organik kısımlardan yoksun olduklarından, sadece duyum ve duyumun doğurduğu arzuya sahiptirler.⁴⁹

Oxford University Press, 2006), 143.

⁴² Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 221.

⁴³ Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 233-236.

⁴⁴ *Ruh Üzerine*, 428a 8-11. Her ne kadar mevcut yazmalar kurtçukları, her hangi bir ayırım tesis etmeksizin karınca ve arılarla aynı kefeye koysa da, çevirmenler Themistius'un aktarımını esas alan Torstrik ya da Ross'un düzeltmesini esas alıyor. Bkz. Lorenz (2006 139); Sachs (2004; 135); Shields (2016; 283); Aygün ve Sev (2018; 181).

⁴⁵ Lorenz, *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle*, 124-147.

⁴⁶ *Hayvanların Hareketi Üzerine* 702a 17-19 ve *Ruh Üzerine* 433b 27-434a 5.

⁴⁷ Lorenz, *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle*, 141.

⁴⁸ Bkz. Lorenz, *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle*, 146-147.

⁴⁹ Lorenz, *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle*, 147. *Ruh Üzerine* III'de

İlkin duyumla arzuyu doğrudan ilişkilendiren ifadeleri, ardından dokunma duyusunun kendine has hususiyetlerinden ötürü, Aristoteles'in, duyumun arzuya yol açmadığını öne sürdüğünü iddia etmek pek doğru görünmüyor. Görme ya da duyma bakımında duyu organıyla duyumsanan şey arasında, kendilerinin dışında kalan bir medyum mevcuttur. Bu sebeple bu duyular nesnesiyle dolaylı bir şekilde temas eder. Haz verip vermediğini doğrudan deneyimleyemediğimiz ufukta beliren kırmızı şeyin, bir elma olup olmadığı ortak duyularımıza ya da zihnimizdeki elma hayaline bağlıdır. Bu kırmızı şeyin arzulanıp arzulanmayacağı, öncelikle bu şeyin gerçekte ne olduğuna -elma olup olmadığına-, ardından geçmiş deneyimlerimizin zihnimizdeki izlerine başka bir deyişle hatıralarımıza bağlıdır; çünkü gördüğümüz şeyin elma olduğunu bilmek yetmez; arzu duymak için elmaya ilişkin haz verici bir hatıradaki gerekir. Arzunun inşa sürecinin tamamlanabilmesi için tüm bunlara belki de bu hatıranın bizde bu meyveyi elde etmek için bir ümit ya da beklenti doğurması gerektiğini de eklemek gerekir. Ancak diğer duyuların aksine, dokunma duygusu bakımından, arzulayanla arzulanan arasındaki mesafenin neredeyse ortadan kalktığını görüyoruz. Şöyle ki, tüm hayvanların ortaklaşa sahip olduğu yegane duyu dokunma duyusudur; çünkü hayvanlar var kalmak için besine ilişkin bu duyuma sahip olmak zorundadır. Bu sebeple Aristoteles dokunma duyusunu en zorunlu duyu olarak tanımlar.

(...) hayvan ise öncelikle duyumsama gereği yaşamaya sahiptir. Nitekim hareket etmediği ve yer değiştirmedeği halde duyumsayanlara yalnızca "yaşayan" demeyiz, "hayvan" deriz. Duyular arasında da dokunma bütün hayvanlarda bulunur. (...) dokunma da bütün duyulardan müstakil olabilir (...) bütün hayvanların ise dokunma duyusuna sahip olduğu açık⁵⁰

Tek başına bu duyunun kaybı, hayvanın varlığını sürdürmesini imkansız kılar. Bu asli ve zorunlu duyunun, zorunlu olarak haz doğuran nesnelere vardır. Bunlar besin ve cinselliktir.⁵¹ Besinden elde edilen hazzı duyumsayabilmeleri sayesinde, tüm hayvanlar besin iştahına sahiptir, çünkü iştah bu

mekanda hareket edebilen kurtçuklarda hayal gücünün olmadığına ifade edildiğine yukarıda değinilmişti. Bu da Lorenz'in mekanda hareketi doğuran arzuların, hayal gücünü gerektirdiği tezini zayıflatıyor. Lorenz'e ilişkin bu eleştiri hakkında konuda bkz., Paul Gooch, "Hendrik Lorenz, *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle*. Reviewed by Paul W. Gooch". Bryn Mawr Classical Review, 2 Mart, 2020, <http://bmcr.brynmawr.edu/2008/2008-05-41.html>. Kurtçuklarda hayal gücü olmadığına ilişkin ilgili pasajın Lorenz tarafından çevirisi için bkz. Lorenz, *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle*, 139.

⁵⁰ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 95 (413b 1 vd.): "τὸ μὲν οὖν ζῆν διὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὑπάρχει τοῖς ζῶσι, τὸ δὲ ζῶον διὰ τὴν αἰσθησιν πρῶτως· καὶ γὰρ τὰ μὴ κινούμενα μὴδ' ἀλλάττοντα τόπον, ἔχοντα δ' αἰσθησιν, ζῶα λέγομεν καὶ οὐ ζῆν μόνον. αἰσθήσεως δὲ πρῶτον ὑπάρχει πᾶσιν ἀφ' ὧσπερ δὲ τὸ θρεπτικὸν δύναται χωρίζεσθαι τῆς ἀφῆς καὶ πάσης αἰσθήσεως, οὕτως ἡ ἀφῆ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων (θρεπτικὸν δὲ λέγομεν τὸ τοιοῦτον μόριον τῆς ψυχῆς οὐ καὶ τὰ φύομενα μετέχει), τὰ δὲ ζῶα πάντα ...". Ayrıca bkz. *Ruh Üzerine*, 435b 20 vd.

⁵¹ *Nikomakhos'a Etik*, VII, 1147b 23 vd.

haz içindir.⁵² Dokunma (*haphē*) ise “besinin duyumudur” (*tēs trophēs aisthēsis*).⁵³ Et (*sarkas*) ise, bu asli duyunun, yani dokunma duyusunun hem duyu organı (*to aisthētērion*) hem de medyumudur.⁵⁴ Yekpare/basit (*homoiomeros*) kısımlardan biri olan et hem hayvanların kaynağı/ilkesi (*arkhē*) hem de bedenidir (*sōma*).⁵⁵ Böyle bir organa sahip olan dokunma duyusu, diğer duyumlardan farklı olarak nesnesiyle bir aracı olmaksızın doğrudan temas kurabilir; başka bir deyişle, dokunma duyusu açısından, arzulayanla arzulanan (haz) arasında bir mesafe bulunmaz. Lezzetli olan şey dolaysız bir şekilde tat verir; dolayısıyla asli duyu olan dokunma duyusuna sahip olan bir varlık, görme duyma ya da koklama gibi ikincil duyulara ya da hayal gücüne ihtiyaç duymaksızın kendi objesine dolaysızca ulaşarak onu deneyimleyebilir. Hali hazırda tadılan bir pastayı arzulamak için, hayal gücüne ihtiyaç yoktur. Ancak evinde oturan bir insanı, pastaneye götüren şey duyum değil zihnindeki hayaldir. Duyu organıyla obje arasında bir mesafe olmadığı için dokunma duyusu için hayal gücü bir zorunluluk teşkil etmez. Zira arzu nesnesi doğrudan deneyimlendiği için, canlı ne geçmiş ne de geleceğe ilişkin bir tasarıma ihtiyaç duymaz; hayvan, haz veren şeye dokunduğu ya da onu tattığı müddetçe, haz hali hazırda deneyimlenen duyuma eşlik eder. Dokunma duyusu, hali hazırda haz ya da acı verici bir şey olarak olarak şimdi ve burada olan nesnesine dokunup, onu tadabildiği için, arzunun en temel formu olan iştah, tensel hazlarla sınırlı olarak, bir nesneyi arzulamak için ne geçmişin hatırasına ne de geleceğin vaadine ihtiyaç duymaz. Hayal gücünün temsil ettiği şeyin yarattığı etkiyi, temsil edilen şeyin yaratamayacağı için düşünmek için her hangi bir sebep yoktur.

d. Arzunun Maddi Nedeni:

Aristoteles *Ruh Üzerine*’de *hylomorphik* yaklaşımını “intikam alma arzusu” olarak tarif ettiği öfkeye uygulayarak onun maddi nedeninden söz eder:

“İşte, anlaşılan, ruhun bütün halleri de (ta tēs psukhēs pathēmata) bedenle olur (meta sōmatos), örneğin şevk (thumos), şefkat (praotēs), korku, acıma, cesaret, ayrıca neşe, sevmek ve nefret etmek. Bunlarla aynı anda bedende bir etki meydana gelir (...) bu haller (ta pathē) maddeye içkin logos’lardır (logoi en hulēi). Tanımları da şöyledir: örneğin öfkelenmek, belli bir halde bulunan bir beden, kısmın ya da gücün, belli bir şeyin etkisi altında belli bir şeye yönelik hareketidir. Her çeşit ruhu olsun, bu nitelikteki ruhu olsun, ruh incelemesi işte bu nedenlerle doğabilimcinin alanına giriyor. Ama bir doğabilimci ile bir diyalektikçi bunların her birini farklı farklı tanımlayabilir.

⁵² *Hayvanların Kısımları Üzerine*, 661a 6-8. Benzer bir ifade için bkz. *DA* 414b 1-10.

⁵³ *Ruh Üzerine*, 414b 6-7.

⁵⁴ *Hayvanların Kısımları Üzerine*, 653b 22-24.

⁵⁵ *Hayvanların Kısımları Üzerine*, 653b 21-22. Kemik (balıklarda kılçık, midye gibi hayvanlar-daysa kabuk vs. kemiğin muadilidir), deri, kas, damar, saç, pençe gibi tüm diğer basit (yekpare) kısımlarsa et uğrunadır (*PA* 654b 30 vd.).

*Örneğin öfke nedir? Biri intikam arzusu ya da buna benzer bir şey der, öbürü kalbin etrafındaki kanın ve sıcaklığın kaynaması der. Bunlardan biri maddeyi veriyor, öbürü biçimi, yani logos'u. Nitekim şeyin logos'u bu ancak var olaksa belli bir madde içinde olması gerekir.*⁵⁶

Harekete ilişkin fizyolojik süreçlerin daha detaylı olarak ele alındığı *Hayvanların Hareketi Üzerine*'ye baktığımızda arzunun maddi izdüşümü konusunda bir netlik bulunmadığını görüyoruz. Nussbaum, duyumsal değişimin doğurduğu ve içinde arzunun gerçekleştiği bedensel süreci doğuştan nefes (*sumphuton pneuma*) kavramı ile açıklamaya çalışıyor.⁵⁷ Ona göre arzu ile doğuştan nefes arasında, form ve madde arasındakine benzer *hylomorphik* bir ilişki vardır.⁵⁸

Hayvanların Hareketi Üzerine'de doğuştan nefesten sıcak hava olarak söz edilir⁵⁹; bu nefes tüm canlılarda bulunur ve canlılar güçlerini bu nefese borçludur. Pavel Gregoric, Aristoteles'in hava yerine nefes ifadesini tercih etmesini, canlının dışındaki değil içindeki havaya işaret edilmesine, nefesi (*pneuma*) doğuştan (*sumphuton*) ifadesiyle nitelemesine ise, onun canlının doğuştan sahip olduğu -zira nefes almayan hayvanlarda dahi mevcuttur- ve asıl olarak kalbinde⁶⁰ yer alan ve ona güç veren nefesi, teneffüs esnasında alınan nefesden ayırmak istemesine bağlıyor.⁶¹

Nussbaum'a göre, doğuştan nefes fiziksel olarak merkezden (*arkhē*) ayrı düşünülemezse de, farklı bir işleve sahiptir.⁶² Duyuma ya da düşünmeye bağlı olarak kalpte meydana gelen başkalaşımın doğuştan nefesi harekete geçirir; doğuştan nefesin etkinliği ise mekansal hareketi doğuran yeni başkalaşımın ortaya çıkarır. Böylece "arzunun etkinlikleri" doğuştan nefesin hareketlerinde gerçekleşir.⁶³

"8. bölümün başlangıcı, birşeyi takip edilecek ya da kaçınılacak bir şey olarak görmeye bağlı olarak kalp bölgesinde gerçekleşen ısınma ve soğumadan söz eder; bu, yalnızca nesnenin sunulmasının yol açacağı değişimden farklı olmalı ve arzunun etkin hale geldiğine işaret etmelidir. O halde başlangıçtaki algının belirli bir fizyolojik değişimde gerçekleştiği, ancak arzu etkin hale gelmedikçe, bundan otomatik olarak hiç bir şeyin ileri gelmediği (...) bir resimle karşı karşıyayız. Arzu etkin hale geldiğindeyse, kendisini bir dizi otomatik adımların ardından uzuv hareketlerinin takip edeceği, ilave bedensel değişimler -ısınma ya da soğuma- doğar."

⁵⁶ Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 37.

⁵⁷ Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 156.

⁵⁸ Gregoric, Pavel. *Aristotle: De Motu Animalium, Chapters 9 and 10*, (Proceedings of the XIXth Symposium Aristotelicum, Yayınlanmamış), 13, 19.

⁵⁹ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 736a 1.

⁶⁰ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 703a 11-16'da doğuştan nefesin kalbin olduğu yerde olduğu söyleniyor.

⁶¹ Gregoric, *Aristotle: De Motu Animalium, Chapters 9 and 10*, 14.

⁶² Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 374-377.

⁶³ Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 155.

Hayvanların Hareketi Üzerine'de, hareketi doğuran süreç açıklanırken hayal gücünün, arzuyu, arzunun bedensel etkilenimleri (*pathē*), bedensel etkilenimlerin ise organik kısımları (*ta organika merē*), yani uzuvları hazırladığından söz edilir. Bu nedensel ilişki José M. Gonzalez tarafından şu şekilde sunulmuştur: düşünce (*noēsis*) ve duyu algısı (*aisthēsis*) → hayal gücü → arzu → bedensel etkilenimler (*pathē*) → uzuvların hareketi (*ta organika merē*).⁶⁴ Nussbaum yukarıda aktardığımız pasajda, arzunun, bu nedensel ilişki tablosunda hareketin vücut bulmasındaki fiziksel izdüşümünü tespit etmeye çalışmaktadır.

Aristoteles'e göre duyumsama, kalpte gerçekleşir.⁶⁵ Buna göre, duyum belirli bir başkalaşımdır (*alloiōsis tines*)⁶⁶, ⁶⁷; kalp ise, "niteliksel değişim"⁶⁸ olarak da adlandırılabilir başkalaşımın (*alloiōsis*) gerçekleştiği yerdir. Bu bölgede duyu algısı ve hayalle uyumlu bir şekilde belirli bir başkalaşım meydana geldiğinde, hayvan, arzu aracılığıyla harekete geçer.⁶⁹ İnsanı harekete geçiren bu değişim süreci, başkalaşım olarak tarif ediliyor. *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de bu süreç şu şekilde gelişir: Acı veren şey (*to lupēron*) kaçınılan (*pheukton*), haz veren şey (*to hēdu*) takip edilendir (diöktion) (701b 35-36); haz (*ta lupēra*) ve acı veren şeyler (*hēdea*), hemen her zaman, sıcaklık ve soğukluk ile birlikte (*meta psukseōs tivos kai thermotētos*) (701b 37-702a 1); dolayısıyla, kaçınılan (*to peukton*) ve takip edilen şeylere (*to diöktion*) -ki bunlar hareketin kaynağıdır (*arkhē*)- ilişkin hayal ve düşünceleri de (*noēsis*) sıcaklık ve soğukluk (*thermotēs kai psuksis*) izler (*akolouthei*) (701b 34-35). Sıcak, soğuk ya da benzer etkilenimlerle (*pathos*) birlikte, kalbin etrafında başkalaşım (*alloiōsis*) meydana geldiğinde, bu vücutta büyük bir değişim (titreme, terleme, benzin solması, ve bunların zıtları gibi) doğurur (701b 28-32). Duyum sebebiyle, merkezin etrafındaki bölge başkalaşım değiştiğinde (*alloiōsis*), bu bölgeye bağlı diğer kısımlarda genişlemek ve kasılmak suretiyle hareket eder⁷⁰; genişleme ve kasılmanın

⁶⁴ Bkz. González, "The Epic Rhapsode and His Craft: Homeric Performance in a Diachronic Perspective".

⁶⁵ "to aisthētikon entautha einai phamen". Kalbin, duyum ve diğer yaşamsal işlevlerle ilişkisi hakkında bkz. Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 372.

⁶⁶ *Kategoriler*'de (15a 13) *kinesis*'in türleri ele alınır. Burada altı tür hareketten söz edilir: oluş ve bozuluş (*genesis* ve *phthora*), büyüme ve küçülme (*auksēsis* ve *meiōsis*), başkalaşım (*alloiōsis*), mekanda yer değiştirme (*hē kata topon metabolē*). Bu hareket türleri sırasıyla *töz*, *nicelik*, *nitelik*, *mekan kategorilerine* ilişkindir. Bu hareketlerden biri olan *alloiōsis*, "niteliğe göre bir yer değiştirme" olarak tanımlanmış (*Kategoriler*, 15b 12). *Alloiōsis*, "başka, farklı, diğer" gibi anlamlara gelen "allos" sıfatından türetilmiş bir kavram; başkalaşım karşılığının bu etimolojik ilişkiyi yansıttığı görülüyor. Bkz. Anthony Preus, 2015, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, Rowman & Littlefield, Second Edition, s. 44

⁶⁷ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 701b 17-18.

⁶⁸ Nussbaum, *Aristotele's De Motu Animalium*, 21.

⁶⁹ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 701a 4-6.

⁷⁰ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 702b 21-25. Ayrıca bkz. *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 701b 16.

uzuvları harekete geçirmesi sonucunda, hayvan hareket eder (702b 20-25).⁷¹

Bununla birlikte arzunun maddi nedeninin ne olduğu hususunda bir uzlaşma olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin Gregoric ve Klaus Corcilius arzu gücünün, doğuştan nefes ile dolaysız bir *hylomorphik* ilişki içerisinde olduğuna itiraz eder⁷²; algı, haz ve acı duyuları ve arzu gibi yönelimsel durumlar çokluğu yerine, asıl yönelimsel durum olarak sadece algıyı esas alır; bu kabulden hareketle, arzu gücünün, algı gücünden bağımsız bir maddi gerçekleşmesinin bulunmadığını öne sürer. Gregoric'e göre, duyumsal değişimlere eşlik eden kalpteki ısı değişimleri, haz ve acı duyularının yanı sıra arzunun da maddi temelidir. Gregoric'in bu görüşünün, yukarıda *Ruh Üzerine*'den aktardığımız, öfkeyi "kalbin etrafındaki kanın ve sıcaklığın kaynaması" ifadesiyle de örtüştüğünü belirtmek gerekir. Gregoric'e göre, bazı bilişsel durumlar kalpte ısınma ve soğumaya, kalpteki bu ısı başkalaşımını ise, doğuştan nefesin genişleme ya da kasılmasına yol açar; böylelikle duyumla ortaya çıkan niteliksel değişim, niceliksel değişime dönüştürülür. Doğuştan nefesin genişleyip kasılması ile kalpteki tendomları itip çekmesi sonucunda, bu mekanik hareketler hayvanın uzuvlarını hareket ettirir. Bu yoruma göre doğuştan nefesin işi, sıcaklık ve soğukluk olarak kendini gösteren niteliksel başkalaşımı, mekanik bir harekete çevirmektir. Gregoric doğuştan nefese atfettiği bu dönüştürme işlevi sebebiyle doğuştan nefesi, Nussbaum'dan farklı olarak, arzunun aracıyla yani, arzunun kendisi sayesinde hareketi başlattığı araçla (*hoi kinei organōi he oreksis*) özdeşleştirir.⁷³ Buna göre doğuştan nefes, haz ve acı ve arzuyla birlikte kendini gösteren ısıya ilişkin (*termik*) başkalaşımını (ısınma ve soğuma) itme ve çekmeye dönüştüren bir konvertördür.⁷⁴

3. Eylemin Maddi Nedeni

Duyarlı varlıkların hareketi, hem kendi içlerinde, hem de kendilerinin dışında⁷⁵ hareketsiz bir noktanın varlığını gerektirir.⁷⁶ Nasıl ezeli ebedi harekette ilk hareket ettiricinin hareketsiz olması gerekliyse, diğer hareketlerde de, hareket eden şeyin bir parçası hareket ederken diğer parçasının

⁷¹ Bu süreçte, arzunun rolünden söz edilmiyor.

⁷² Bkz. Klaus Corcilius ve Pavel Gregoric, *Aristotle's Model of Animal Locomotion*, (Phronesis 58/1, 2013), 67; Gregoric, *Aristotle: De Motu Animalium, Chapters 9 and 10*, 19-20; Laks, André. *Articulating the De Motu Animalium, The Place of the Treatise within the Corpus Aristotelicum*. Proceedings of the XIXth Symposium Aristotelicum. (Yayınlanmamış; 13).

⁷³ Gregoric, *Aristotle: De Motu Animalium*, Chapters 9 and 10, 18.

⁷⁴ Corcilius ve Gregoric, *Aristotle's Model of Animal Locomotion*, 68.

⁷⁵ Bir kayığı içerisinde oturarak itemeyiz; kayığı hareket ettirebilmek için, gücü uygulayanın, kayığın dışında olması gerekir. Bu sebeple, kayığı hareket ettirebilmek için kayığın bir parçası olmayan, ona ait olmayan bir zemine ihtiyacımız var. İtenin, itilenin bir parçası olmayan hareketsiz bir şeye ihtiyacı var. Bkz. *Hayvanların Hareketi Üzerine*, II. 698b 21 vd.

⁷⁶ *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 700a 7-20.

hareketsiz, sabit olması gerekir.⁷⁷ Hayvanlarda eklemeler "içsel dayanak noktaları" olarak böylesi bir işlev görür⁷⁸. *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de hayvanların hareketinin, kukla ve oyuncak araba gibi otomatların hareketlerine benzetilerek açıklanmaya çalışıldığını görüyoruz:

*"Hayvanların hareketi otomatik kuklalara benzer ki onlar küçük bir hareket tarafından hareket haline geçirilirler. Kablolar, serbest bırakılmış olarak tutarlar birbirlerine çarparlar; aynı küçük bir oyuncak arabasında olduğu gibi. (...) Hayvanlar da kendi organlarında benzer parçalara sahiptirler ki bunlar sinirler ve kemiklerdir. Sonuncusu örneğimizdeki tutuş ve demire tekabül ederken, sinirler de kabloların yerini tutar. Bunlar, yani sinirler ve kemikler serbest bırakıldığında ve gevşetildiğinde hayvan hareket eder"*⁷⁹

Tüm bu psiko-fizyolojik değişimler sonuç olarak, hayvanın mekanda hareket edebilmesini sağlar. Hareket ettirilenler şeyler arasında sonuncusunun ise, ki bu durumda hayvandan söz ediliyor, herhangi bir şeyi hareket ettirmesi gerekmez. Aristoteles, hareket açıklamasının son adımında karşımıza çıkan değişimin bu türünü, *phora* (bir yerden bir yere hareket)⁸⁰ olarak adlandırıyor: "Bir yerden bir yere olan hareket oluş ve yok oluşa tabi olan varlıklarda⁸¹ son hareketi tanımlar".⁸²

Arzunun sayesinde bedeni hareket ettirdiği araç (*hoi kinei organōi he oreksis*) ifadesinden yaygın olarak eklemelerin anlaşıldığını görüyoruz. Bununla birlikte hareketi aktaran olarak doğuştan nefesin kastedildiği öne süren yorumlar da mevcuttur. Yukarıda Gregoric'in arzunun aracı olarak doğuştan nefese işaret ettiğinden söz edilmişti.⁸³ Temel amacımız, *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de hareketi aktaran araç ifadesiyle ne kastedildiğinden ziyade, hayvanın ortaya koyduğu arzuya dayalı hareketin maddi nedenini araştırmak olduğundan, bu görüş ayrılıkları üzerinde durulmayacaktır. Eylemin formel nedeninin işlevi, J. L. Ackrill'in belirttiği gibi, arzu sonucunda ortaya çıkan hareketi özsel olarak tanımlamaksa, hareketin maddi nedeninin işi, bu hareketi fiziksel, mekanik bakımdan izah etmek olmalıdır.⁸⁴ Ey-

⁷⁷ *Hayvanların Hareketi Üzerine* 698a 8-11; 698a 14-20.

⁷⁸ Bkz. Corcilius ve Gregoric, *Aristotle's Model of Animal Locomotion*, 74. *Hayvanların Hareketi Üzerine*, I'de 698a 20'den başlayarak bölümün sonuna kadar eklemelerin hareketi açıklanıyor.

⁷⁹ Aristoteles, *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 33-4 (701b 2 vd.).

⁸⁰ *Nikomakhos'a Etik*, 1174a 29-31.

⁸¹ Nussbaum, "en tois ginomenois" tabirini, "in things subject to becoming" olarak karşılıyor (s. 40); eserin şerh kısmında ise, oluşa tabi tüm varlıkları kapsayacak denli geniş bir şekilde yorumlanabilecek bu tabirle hayvanların kastedildiğini belirtiyor. Nussbaum, *Aristotle's De Motu Animalium*, 339.

⁸² Aristoteles, *Hayvanların Hareketi Üzerine*, 30 (701a 3-4).

⁸³ Bkz. Corcilius ve Gregoric, *Aristotle's Model of Animal Locomotion*. Bu konudaki farklı görüşler için ayrıca bkz. Laks, *Articulating the De Motu Animalium, The Place of the Treatise within the Corpus Aristotelicum*, 12.

⁸⁴ J. L. Ackrill, *Essays on Plato and Aristotle*, (Oxford University Press, 2001), 219.

lemin maddi nedeni, Nussbaum'u esas aldığımızda, arzunun etkin hale gelmesinden sonra ortaya çıkan ısıya ilişkin hareketlerin tetiklediği, Gregoric ve Corcilius'u esas aldığımızdaysa, doğuştan nefesin başlattığı ve duyarlı canlılığın mekanda yer değiştirmesine yol açan mekanik hareketlerdir.

Arzu, Hareket ve İşlev

Aristoteles'in, *Ruh Üzerine* ve *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de, bir yandan tüm hayvan türlerini kapsayacak şekilde, arzu ve hareketin teleolojik bir izahını verdiğini, diğer yandan ise tüm bu psikolojik işleyişi temellendiren fizyolojik temeli açıklamaya giriştiğini görüyoruz. Aristoteles, makro seviyede, hareketi psikolojik olarak açıklarken, ruhsal güçlere başvurur; mikro seviyede, hareketin maddi temelini açıklarken ise, bedensel durum tiplerine. Bu durum özellikle maddi neden ve formel neden kavramlarında kendini gösterir. "Masa nedir" sorusuna birçok farklı cevap vermek mümkündür: Masa "bir moleküller toplamıdır" ya da "ayaklar veya bir destek üzerine oturtulmuş" bir tabladır⁸⁵ diyebileceğimiz gibi, masanın yemek yemekte ya da çalışmakta kullanılan bir mobilya olduğundan da söz edebiliriz. Birinci tanımda masanın mikro-yapısından söz ediliyor; ikincisinde ise masanın makro-yapısından, yani işlevinden söz ediliyor. "Masanın ne işe yaradığını" sorduğumuzda, onun atomik yapısından söz etmek, onun ne olduğunu anlamamıza yardımcı olmayacaktır. Bu soruyu yanıtlayabilmek için, masanın ne olduğunu, onun makro özelliklerine değinerek yanıtlamamız gerekir. Ancak "alfa parçacıklarının nasıl olup da, masanın içerisinden geçebildiği" sorulduğunda, masanın bu makro özelliklerine, işlevine, formuna değinmek sorumuza herhangi bir yanıt olmayacaktır. Alfa parçacıklarının bu hareketini açıklayabilmek için, masanın mikro-yapısına inip, onu oluşturan atomların yapısından, her birinde mevcut muazzam boşluktan söz etmemiz gerekecektir. Benzer bir şekilde, elementlerinden söz ederek, masanın işlevinden söz etmek en azından elverişli bir yöntem olmayacaktır. Aristoteles'in *hylomorphizm* açıklamasının tam da böyle bir kavrayışı yansıttığını görüyoruz. "Ev nedir" sorusuna "bizi dış dünyadan koruyan bir sığınaktır" dediğimizde onun işlevinden, yani formundan (*logos/eidos/-morphē*) söz ederiz. Ancak evin, nelerden oluştuğunu sorduğumuzda, onun oluşturan tuğla ya da ahşaptan söz etmemiz gerekir, yani maddi nedeninden.⁸⁶ Benzer bir hylomorphik çözümlemenin, öfke gibi etkilenimler bakımından da geçerli olduğundan yukarıda söz edilmişti. Dolayısıyla yanıtın açıklayacağı seviyeyi, soru tayin eder.

Zihinsel faaliyetler bir yönüyle daha alt kademelere başvurularak açıkla-

⁸⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.-5c153008d6c502.67221947

⁸⁶ *Ruh Üzerine*, 403b 3 vd.

namaz otonom bir alan oluşturur. Aristoteles *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de arzu ve hareket ilişkisini, zihnin bu otonomisinin talep ettiği gibi ve modern işlevselcilerle benzer bir şekilde, uyaranlar, zihin durumları, davranışlardan oluşan bir süreç olarak ele alır; başka bir deyişle formel, işlevsel açıdan. Aristoteles'e göre birçok farklı türü içine alan bir cins olarak hayvan, kendi başına birçok işlevsel ortaklığa işaret eder. Bu işlevler hayvanın dahil olduğu türün kendine özgü materyal hususiyetlerinden bağımsız olarak mevcuttur. Belirli bir hayvanın kuyruğunun ya da kanadının olması, onun algılayan, haz duyan, acı çeken, arzulayan bir varlık oluşunu etkilemeyecektir. Bu işlevsel ortaklık sayesinde, *Ruh Üzerine, Hayvanların Hareketi Üzerine* gibi canlıları bir bütün olarak psişik yönden inceleyen eserler kaleme alınabilmiştir; ancak forma, işleve öncelik verilerek, farklı hususiyetlere sahip canlıların, benzer organlara sahip olmak şartıyla, ortak işlevlere sahip olabilecekleri açıklanabilir.

İşlevselci bir psikoloji, -tıpkı Aristoteles örneğinde olduğu gibi- yanlış bir fizyolojiyle ve hatta fizyoloji olmaksızın yoluna devam edebilir. Erek ya da işlev (*ergon*) kavramları, maddi nedene indirgenemez.⁸⁷ Daha doğru bir ifadeyle, bir şeyin işlevi, ne maddi nedenden söz edilerek, ne de maddi nedenden bağımsız olarak açıklanabilir. Bitkinin büyümesi sadece fiziksel bir süreç değildir. Tıpkı arzu sahibi varlıklar olan hayvanlarda olduğu gibi, bitkilerde de bir hedefe doğru gelişim söz konusudur. Aynı durum doğal varlıklar arasında yer verilen dört element içinde geçerlidir. Tüm bu varlıkları doğal kılan, içsel bir hareket ve atalet ilkesine sahip olmalarıdır. Bu sebeple doğal varlıkları ereklerinden söz etmeksizin açıklayamayız. Bu içsel hareket ilkesi *diakronik* bir süreci doğurduğundan, doğal varlıkların maddi örgütlenişi, bize ereksel nedeni vermez. Ancak açıklama imkanları işlevsel açıklamayla sınırlı değildir ve daha alt bir kademeye inilerek, işlevsel faaliyeti temellendiren maddi nedenden söz edilebilmesi mümkündür: Duyumun duyu organında yarattığı değişim, kalbin kasılıp genişlemesi ve böylelikle organları hareket ettirmesi gibi. Üstelik maddi nedenden söz edilmemesi açıklamayı eksik kılacaktır, çünkü her işlev ancak yeterli, elverişli bir maddi temel üzerinde yükselir:

"Nitekim testerenin işi belli bir biçimde kesme diye tanımlandığında, testerenin belli bir biçimde dişleri olmazsa bu kesme-ayırma olmayacak; demirin değilse, belli bir biçimde dişleri olmayacaktır. Yani tanımda da tanımın

⁸⁷ H. Putnam, üzerinde ilki bir inç çapında ve daire, öteki bir inç yüksekliğinde ve kare şeklinde iki deliği olan bir pano (*board*) ile küp şeklinde çivi gibi bir obje düşünmemizi, ve bu küp şeklindeki obje ilk delikten geçemezken, onun nasıl olup da ikinci delikten geçebildiğini açıklamamızı ister. Sorunun, küpün ve deliğin mikro-yapısal/atomik özelliklerine değinilerek yanıtlanamayacağı ve bizden bu objelerin boyut ve geometrik şekillerine odaklanmamızı talep ettiği açıktır. Küp ve deliklerin hangi elementlerden oluştuğunun belirtilmesinin sorumuzu yanıtlamayacağını ve konumuzla ilgisiz olduğunu görüyoruz. Bkz. Hillary Putnam, *"Philosophy and our mental life"*. Philosophical Papers. eds. H. Putnam, (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), 295.

*maddesi olarak bazı parçalar var.*⁸⁸

Aristoteles sadece bu maddi temeli açıklamakla yetinmiş olsaydı, *Hayvanların Hareketi Üzerine*'de yaptığı gibi insan dahil tüm hayvan türlerinin nasıl olup da hareket ettiğini açıklamaya teşebbüs edemeyecekti. Duyarlı canlıların mekanda yer değiştirmeleri, onların işlev ve ereklerinden, başka bir deyişle formlarından söz etmeyi gerektirir.

	HAREKET ETTİREN NEDEN (ETKİN NEDEN)	FORMEL NEDEN	MADDİ NEDEN	EREKSEL NEDEN
EYLEM (Hayvanların uzamdaki istemli (zora dayanmayan) bir hareketi (<i>kinesis kata topon, phora</i>))	Arzu ya da Arzu Yetisi (<i>Oreksis To Orektikon</i>)	Eylemin Tanımı (Örneğin, hakaret karşısında duyulan aç alma arzusu olarak intikam)	Özneyi nesneye kavuşturan hareket Kalp ya da <i>Pnemuá</i> 'nın doğurduğu yer değiştirme (Arzu esnasında kalp ve çevresinde meydana gelen kasılma ve genişlemenin kas ve kemikleri hareket ettirmesi sonucunda, ilkin organların nihai olarak canlının mekanda hareket etmesi)	Arzunun Konusu, <i>To Orektion</i> (Elmayı yemek; intikam almak vb.)
ARZU	Arzunun Konusunun Kavranışı (Kognitif Unsur) (Bu bilişsel öge duyum, <i>phantasia</i> ya da <i>nous</i> tarafından sağlanır)	Duyulan Arzunun Tanımı (<i>Telosá</i> duyulan ya da yönelten arzu)	Kalpte meydana gelen haz ve acıya denk düşen termik başkalaşım (Corcilius ve Gregoric) ya da <i>Pnemuá</i> 'nın etkinliği (Nussbaum)	Arzunun Konusu <i>To Orektion</i>
ÖFKE	Hakaret	Haksız yere hakir görülme ve bunun yol açtığı intikam arzusu	Kanın kaynaması	İntikam alma arzusu (Hakaret edenden)

⁸⁸ *Fizik*, 200b 4 vd.

Kaynakça:

- Aristoteles. *Fizik*, çev. Saffet Babür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Aristoteles. *Hayvanların Hareketi Üzerine*, çev. Hatice Nur Erkizan. İstanbul: Bulut Yayınları, 2000.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009.
- Aristoteles. *Ruh Üzerine*, çev. Ömer Aygün ve Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018
- Ackrill, J. L. *Essays on Plato and Aristotle*, Oxford University Press, 2001.
- Corcilius, Klaus. ve Gregoric, Pavel. Aristotle's Model of Animal Locomotion, *Phronesis* 58/1, 2013.
- Gregoric, Pavel. *Aristotle: De Motu Animalium*, Chapters 9 and 10 , Proceedings of the XIXth Symposium Aristotelicum, Henüz Yayınlanmamış.
- González, José M. 2013. "The Epic Rhapsode and His Craft: Homeric Performance in a Diachronic Perspective. Hellenic Studies Series 47". Harvard: Center for Hellenic Studies. 2 Mart, 2020, <http://chs.harvard.edu/CHS/article/display/6127>
- Gooch, Paul. "Hendrik Lorenz, The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle. Reviewed by Paul W. Gooch". Bryn Mawr Classical Review, 2 Mart, 2020, <http://bmc.brynmaur.edu/2008/2008-05-41.html>.
- Laks, André. *Articulating the De Motu Animalium, The Place of the Treatise within the Corpus Aristotelicum*. Proceedings of the XIXth Symposium Aristotelicum, Henüz Yayınlanmamış.
- Lorenz, Hendrik. *The Brute Within: Appetitive Desire in Plato and Aristotle*, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Nussbaum, Martha C. *Aristotle's De Motu Animalium*, Text with Translation, Commentary, and Interpretive Essays, Princeton : Princeton University Press, 1985.
- Putnam, Hillary. "Philosophy and Our Mental Life". Philosophical Papers. eds. H. Putnam, Cambridge: Cambridge University Press, 1975
- Rapp, Christof. *Joints and Movers in the Cliffhanger Passage at the end of Aristotle, De Anima III.10, Henüz Yayınlanmamış*.
- Sorabji, Richard "Body and Soul in Aristotle." Articles on Aristotle, 4. Psychology and Aesthetics, eds. Jonathan Barnes, Malcolm Schofield and Richard Sorabji, London: Duckworth, 1979.